

СУЧАСНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Ярослав Гарасим, Василь Будний

Львівський національний університет імені Івана Франка

Нещодавно своє 160-річчя відзначила Львівська літературознавча школа – її осердям, як відомо, є наукові підрозділи університету імені Івана Франка, що виникли і розвинулися на основі кафедри руської словесності, яку 1848 року заснував для вивчення мови й письменства українського народу Яків Головацький – один з учасників гуртка романтиків «Руська Трійця». Отож є привід запросити читачів до ближчого ознайомлення з науковою діяльністю університетських літературознавців.

РОЗБУДОВА ІНСТИТУЦІЙНИХ РИШТОВАНЬ

Прямою спадкоємицею традицій славетної попередниці є кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка (завідувач – професор Тарас Салига) з її дочірніми відгалуженнями – кафедрою української фольклористики (заснована 1990 р.; теперішній завідувач – доцент Василь Івашків) і двома дослідними установами – Інститутом франкознавства (заснований 1988 р.; довголітнього його керівника – незабутнього професора Івана Денисюка нещодавно змінив молодий енергійний науковець Святослав Пилипчук) та Інститутом літературознавчих студій (заснований 1996 р., директор – професор Любомир Сенік), до яких у 2001 р. долучився наймолодший пагінець – кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства (завідувач – член-кореспондент Національної академії наук України, професор Микола Ільницький). Сьогодні літературознавчий собор філологічного факультету, обрамлений спорідненими кафедрами славистики, полоністики, русистики і сходознавства, розвивається у тісній співпраці з іншими установами університетської та академічної філології й у спільному ритмі з усією українською гуманітаристикою.

На інтенсивний шлях оновленого розвитку літературознавство постколоніальної України вийшло у другій половині 1990-х років. Тодішню методологічну хвилю, означену етапними виданнями київських науковців Соломії Павличко («Дискурс модернізму в укр. літературі», 1997) і Тамари Гундорової («Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація», 1997), творили й вагомі праці львівських учених Миколи Ільницького («Від “Молодої Музи” до “Празької школи”», 1995), Марії Зубрицької (антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття «Слово, Знак, Дискурс», 1996), Тараса Салиги («Імператив», 1997), Івана Денисюка (оновлене видання монографії «Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст.», 1999).

З того історичного моменту – благословенного часу методологічних дискусій і розбудови теоретичних та історіографічних риштовань – можемо говорити про перехід українського літературознавства од виняткового зосередження на окремих багатючих фактографічних аспектах тисячолітнього розвитку нашого письменства (особливо на відновленні «білих» і «кривавих плям») до ширшого осмислення цих аспектів у загальноєвропейському контексті й у світлі сучасних теоретичних парадигм. Саме відтоді спостерігаємо дедалі стрімкіше якісне й кількісне зростання літературознавчої продукції Франкового університету. Видавничий бум засвідчують започатковані не так давно проекти, якими сьогодні може пишатися українська наука про літературу. Окрім добре знаного річника *Українське літературознавство* (заснований 1966 р., парні номери присвячені франкознавству) і традиційних історико- й теоретико-літературних, фольклористичних і компаративістичних випусків *Вісника Львівського університету. Серія філологічна* (виходить із 1968 р.) факультет публікує серійне видання *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*¹ (з 1998 р.), періодичні наукові збірники *Питання сорабістики* (його видає з 1999 р. кафедра слов'янської філології спільно з Сербським інститутом у Будишині/Бауцені, Німеччина), *Літературознавчі зошити: Студії. Публікації. Рецензії. Бібліографія* (видає Інститут літературознавчих студій з 2001 р.) і *Львівська медієвістика* (засновано 2007 р.), а 2008 р. успішно стартував загальноукраїнський науково-освітній журнал *Міфологія і фольклор*. Загалом за останнє десятиліття філологічний факультет видав більше 100 літературознавчих монографій і збірників.

Особливо стрімкого розгону набрала серія УФ ШПП. Це видання стартувало двома збірниками матеріалів міжнародних конференцій, що були присвячені 140-річчю від дня народження Івана Франка і 150-річчю кафедри української словесності у Львівському університеті, а сьогодні вже вийшов дев'ятий за чергою випуск серії.

¹ Далі назву цього видання подаємо скорочено – УФ ШПП.

НЕПРОМИНАЛЬНА СПАДЩИНА

Для вивчення літературознавчої класики, яка за колоніальних радянських часів перебувала під забороною, значну джерелознавчу вартість має хрестоматія *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років* за редакцією Любомира Сеника (2002)². Відкривають це двотомне видання вступні статті Т. Салиги й М. Ільницького, а далі перед читачем розгортається експозиція призабутих студій Якова Головацького, Івана Вагилевича, Омеляна Огоновського, Олександра й Філарета Колессів, Кирила Студинського, Михайла Возняка, Михайла Рудницького, Теофіля Пачовського й багатьох інших дослідників, пов'язаних з Університетом фаховою своєю працею, або ж навчанням чи політичною боротьбою за нього (скажімо, участю в Українському таємному університеті у Львові). Гортаючи сторінки «Хрестоматії», приходиш до переконання, що історія рідної словесності у Львівському університеті за умов бездержавності була справді, за словами Т. Салиги, «гіркою і солодкою працею» (т. 1, с. 29), яку великі попередники гідно творили – в огні професійного натхнення і з почуттям громадянського обов'язку.

Драматичним відгомном недавнього кафедрального життя є *Твори* (упорядник Олександра Комаринець, Львів: Каменяр, 1999) незабутнього Теофіля Комаринця (1927–1991). Учений-патріот, котрому судилося працювати упродовж останніх десятиліть тоталітарної доби, зумів наперекір несприятливим обставинам прийти не лише до справжніх наукових відкриттів, а й згуртувати сучасників під прапором боротьби за незалежність. У стриманому, не раз вимушено лаконічному стилі, деколи вдаючись до прозорих перифраз, але завжди – і в глухі часи ідеологічного переслідування, й на світанку новітнього національного відродження – переконливо висловлювався він про важливі речі, які залишаються актуальними й для сучасної науки: про преромантичну місію перемиського гуртка (Йосип Левицький, Іван Могильницький, Йосип Лозинський та ін.), що функціонував напередодні появи «Руської Трійці» у 1820-х роках; про інтерпретацію Шевченкової поезії; про дискусійне питання жанрово-стильової повноти/неповноти письменства колоніальної доби:

Українська література не повторює ні одну з європейських літератур, на неї не можна накласти ні одного готового кліше, але разом з тим вона не поступається жодній з них за багатством і оригінальністю художніх талантів, своєрідністю розвитку літературних напрямів і стилів³.

SEMPER MAGISTER

...Його духа печаттю позначена Львівська літературознавча школа і, без перебільшення, сучасна українська філологія загалом. Учителем учителів називають з любов'ю Івана Овксентійовича Денисюка (1924–2009) його учні, яких тисячі по всій Україні й поза нею – викладачів середніх і вищих шкіл, науковців і педагогів, журналістів і редакторів. Уродженець благословенної Волині, фронтовик-інвалід Другої світової війни Іван Денисюк здобув вищу освіту у Львівському університеті імені Івана Франка, де захистив кандидатську (1956) і докторську (1986) дисертації. Історія його монографії *Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.*, яка вийшла другим, доповненим виданням (Львів: Академічний Експрес, 1999), промовисто засвідчує нелегкі умови для української науки в колоніальні часи. Цей, класичний сьогодні, твір української генології був готовий в машинописі ще 1970 р. Однак побачив він світ аж 1981 р. у скаліченому цензурою вигляді. Відтоді монографія отримала низку схвальних рецензій не лише в Україні, а й за кордоном (Білорусь, Росія, Чехія, США). Ця праця І. Денисюка розвинула Франкову концепцію української новелістики, піднісши її вивчення на сучасний методологічний рівень. Автор простежив механізми олітературення фольклорних жанрів, зміну жанрових парадигм малих прозових форм, еволюційні лінії поглибленого психологізму, майстерного використання натуралістичної деталі, експериментів зі способами викладу, близькими до «потoku свідомості» та «одностороннього діалогу» – «а це новаторство сягає вже у вік двадцятий з характерними для нього формами викладу у Дж. Джойса і А. Камю»⁴. Озброєність новітньою термінологією і проникливе відчуття художнього тексту перетворили його книжку на справжню поетикальну лабораторію, у якій кожен молодий дослідник може здобувати цінний досвід.

Справжнім синтезом інтелектуальних «трудів і днів» професора Івана Денисюка стали його *Літературознавчі та фольклористичні праці* у 3 томах, 4 книгах (2005). Вдячні учні зібрали тут

² У бібліографічному описі книжок, що вийшли у Видавничому центрі ЛНУ імені Івана Франка, вказуємо лише рік, не зазначаючи назви міста і видавництва.

³ Комаринець Т. *Твори*. – Львів, 1999. – С. 290.

⁴ Денисюк І. *Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.* – Львів, 1999. – С. 96–97.

студії свого професора, які друкувалися впродовж півстоліття українською, білоруською, російською, польською мовами. Ця збірка демонструє універсальність наукових зацікавлень і широкий діапазон дослідницьких жанрів класика сучасної філології. Теоретичні праці, присвячені генологічним і наратологічним питанням новелістики й повістярства, фольклорної етностетики і франкознавства, сусідують із розвідками про стильову еволюцію національного письменства, розлогими портретами і мініатюрними «медальйонами» митців, проблемними й оглядовими статтями, колоритними спогадами, рецензіями, краєзнавчими працями, публікаціями історико-літературних та фольклорних матеріалів.

Іван Овксентійович був невтомним експериментатором, жагучим науковцем-детективом, який розшукав сліди амазонок на Волині, розвідав секрети гуцульських і волинських ворожок, систематично прочісував архіви і сільські обійстя у надії видобути загублені й заховані літературні скарби. Коли читаєш розшукані листи американки Етель-Ліліан Войнич і поляка Владислава Реймонта до Михайла Павлика, публікації матеріалів з архіву О. Олеса, невідому брошуру Лесі Українки «Оцінка «Нарису програми української партії соціалістичної» чи віднайдений щоденник того самогубця з передмови І. Франка до «Зів'ялого листа», якого досі вважали фіктивним, то беззастережно довіряєш дослідникові, котрий володів магічною здатністю перетворювати давні легенди і неймовірні гіпотези в золото наукових фактів.

І. Денисюк не лише проникливо читав літературні твори, а й чудово оповідав про читацькі свої пригоди. Дослідницька стилістика його «чотирикнижжя» нагадує барвистий квітник, а не запилужений гербарій. Академічний виклад він поживлявав витонченими есеїстичними елементами, виразними суб'єктивними смаковими штрихами, не раз розглядаючи свій предмет крізь призму гумору. Як мемуарист він володів незвичайно чіпкою і щедрою на подробиці «пам'яттю серця», котра транслює з минувшини в сучасність у надзвичайно читабельній формі напівреальний – напівлегендарний образ минувшини, дорогі постаті своїх учителів – мудрих диваків і добрих «характерників», незабутні пейзажі Гуцульщини і Волині, Львова і Чернігова, комічні життєві ситуації і літературні курйози. Навіть партійні ортодокси, від яких свого часу стільки натерпівся автор, зображені незлостиво, примруженим оком, бо ж минулися ті смішні нездари – «як роса на сонці»... Провідною зорею, яка вела видатного вченого більше півстоліття, можна вважати його слова, що їх цитує Микола Легкий у своїй передмові до чотирикнижжя:

Навіть найбільш розвинуті літератури світу не мають таких індивідуальностей і таких проблем, як література наша. Не якоюсь обмеженою у своїх технічних можливостях дрімбою було українське письменство, а інструментом багатострунним і віртуозним⁵.

У ДІАЛОЗІ ПОКОЛІНЬ

Сучасну історію університетської словесності Львова творять дослідники різних генерацій – від аспірантів і до поважних корифеїв національної науки Андрія Скоця, Володимира Моторного, Любомира Сеника та їхніх молодших колег, як-от шістдесятник Микола Ільницький чи сімдесятник Тарас Салига... За останні роки вийшло друком кілька підсумкових збірників знаних учених-філологів.

Видання свого колеги проф. Андрія Скоця *Шевченкознавчі студії: Декалог* (2006) І. Денисюк рекомендував читачам як взірць аналітично довшеної й емоційно бентежної інтерпретації, яка перетворює кожну фахову статтю цього дослідницького «декалога» (у книжці зібрано десять розвідок) у своєрідну «літературознавчу поему». Поєднавши з пізнавальною метою естетичні і дидактичні цілі – привернути увагу до «секретів поетичної творчості» Кобзаря і з'ясувати механізми того сильного враження, що його справляють Шевченкові тексти, – автор здійснив майстерний аналіз поем «Катерина», «Наймичка», «Сон», висвітливши такі аспекти Шевченкової поетики, як риторика умовчань у «Кобзарі», семантика образів кобзаря, поетичного слова, волі, Дніпра, астральної іконіки тощо.

Збірник вибраних праць відомого вченого-славіста Володимира Моторного *У світі слов'янських літератур: Студії, розвідки, огляди* (2004) запрошує читача до подорожі розлогими слов'янськими контекстами українського письменства XIX – XX ст. Автор з'ясовує окремі питання української сорабістики, богемістики й інших славістичних галузей (як-от образ України у творчості Ф.Л. Челаковського, К.Я. Ербена, Й. Фріча; І. Франко як дослідник і перекладач К. Гавлічека-Боровського; творчість А. Міцкевича і К. Чапека в Україні), пильно колекціонуючи й концептуально витлумачуючи маловідомі факти різноаспектного зацікавлення Україною в інших слов'янських літературах. Для сучасної компаративістики такий підхід є показовим, бо

⁵ Легкий М. Обрії літературознавчих студій // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3-х томах. – Львів: Піраміда, 2005. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 3.

засвідчує не однобічний вплив сусідніх літератур на українську, як то переважно подавалося раніше, а наявність обопільно зацікавлених діалогічних взаємин, «зустрічних течій» (О. Веселовський), цікавих типологічних перегуків і спільної інтертекстуальної мережі у загальнослов'янському культурному світі.

Книжка Миколи Ільницького *У фокусі віддзеркалень: Статті. Портрети. Спогади* (2005) збрала критичні праці, що друкувалися впродовж чотирьох десятиліть, доповнивши наші уявлення про яскраву творчу індивідуальність відомого критика і збагативши влучними штрихами й цілісними концепціями широку панораму українського красного письменства і літературної теорії другої половини віку минулого і перших років віку теперішнього.

Й ось щойно вийшов об'ємистий (загальним обсягом близько двох з половиною тисяч сторінок) підсумковий тритомний збірник М. Ільницького *На перехрестях віку* (Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008–2009) з передмовою Івана Дзюби, в якій окреслено виднокола наукових зацікавлень критика і неповторний стиль інтерпретаційної його діяльності. Увійшли до збірника дебютні, досі не перевидані і тому раритетні в сьогоднішніх бібліотеках книжки «Барви і тони поетичного слова» (1967), «Таємниці музи» (1971), а також численні проблемні статті різних років, галерея літературних портретів Василя Щурата, Михайла Яцкова, Юліана Опільського, Богдана Ігоря Антонича, Святослава Гординського, Ліни Костенко, Богдана Рубчака, Марка Павлишина й багатьох інших митців і дослідників минулого століття, компаративні студії («Весілля» Станіслава Виспянського – «Сон української ночі» Василя Пачовського; цикл «Бронзові м'язи» Богдана Ігоря Антонича – збірка «Laug olimpijski» Казимежа Вежинського; творчі взаємини Гуго фон Гофмансталя й Івана Крушельницького). Як історіограф, критик малює нелегку долю модерного письменства, коли в умовах бездержавності точилися баталії не лише за зміст і форму поезії, а й за виживання нації:

Дилема між Сціллою громадянськості і Харібдою незаангажованості як своєрідного еталону виміру справжності мистецтва, його вартості й доцільності супроводжує історію української поезії протягом усього ХХ століття, і вона поставала перед кожним, хто подавався в поетичне плавання⁶.

У своїх оцінках автор послідовно дотримується естетичних засад пошанування свободи творчої індивідуальності, визнання її прав на обрання власного шляху. Досконало володіючи різноманітними стильовими нюансами критичного мовлення, критик-естет вміє й читача налаштувати на допитливий діалог із поетичними текстами, захопити його методикою уважного вчитування і проникливого споглядання унікальних мистецьких феноменів.

У книжці Тараса Салиги *Відлтий у строфи час* (Львів: Місіонер, 2001) зібрано рецензії, огляди, фейлетони, друковані в часописах упродовж двох останніх десятиліть радянської епохи – від брежнєвських часів до ґорбачовської перебудови. Збірка концептуально задумана як підсумок складного, але надзвичайно плідного попереднього шляху впливового критика-сімдесятника. Читаючи її, переконуєшся, що закарбованим на сторінках цієї книжки нелегким творчим шляхом, прокладеним крізь хащі колоніального тоталітаризму аж до моменту остаточного його краху, має гордитися не лише ювіляр, а й громадськість. Адже тексти, передруковані тут без жодних виправлень як документи тодішньої доби, не лише зберегли свою читабельність, а й сприймаються як вагоме історичне свідоцтво високого рівня самосвідомості і фаховості якщо не всієї української критики, то принаймні передових її загонів у найважчі періоди національної історії.

Згадаймо ще одне підсумкове видання – семисотсторінковий том *«Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури»* (2006), виданий до 80-річчя видатного вченого, завідувача кафедри сходознавства проф. Ярослава Дашкевича – містить близько шести десятка портретів різноманітних небуденних особистостей – від короля Данила й до Омеляна Пріцака, яких об'єднує те, що впродовж останнього тисячоліття вони жертвовно творили українську історію шаблею й пером.

УЖИНОК З ПОЛЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Ще з часів Якова Головацького українська філологія утвердилася в переконанні, що усна народна творчість – це живлюще джерело письменства і національної культури загалом. Продовжуючи традиції «Руської Трійці» і свого патрона, сучасна кафедра української фольклористики імені Філарета Колесси гордиться чималим фондом фольклорних записів: постійно поповнює цей архів у щорічних польових експедиціях, створює електронний його варіант, вивчає і публікує уснопоетичні тексти.

⁶ Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. III. – Львів, 2009. – С. 773.

Так, збірка І. Денисюка *Пісні з-над берегів Турського озера* (Луцьк: Надстир'я, 2004) містить запис весільного обряду села Тур, а також пісень і балад із фольклорного репертуару с. Заліси на Західному Поліссі. У вступній студії й коментарях автор із глибоким знанням культурно-історичних особливостей досліджуваного ареалу висвітлив поліський варіант національного весілля, простежив динамічні явища в уснопоетичній традиції на сучасному етапі, витлумачив наявні в пісенних текстах тіні забутих божеств із міфологічного пантеону (Тур, Красная Пані), згадки про «військо дівочкеє» – поліських амазонок, сліди ритуальної писемності й інші унікальні релікти. Низку видань учений присвятив історико-краєзнавчій проблематиці улюбленої своєї Волині, як-от *Ратнівщина* (Луцьк: Надстир'я, 1998), *Дворянське гніздо Косачів* (співавтор Тамара Скрипка. – Львів: Місіонер, 1999), *Ратнівська земля* (співавтор Володимир Денисюк. – Луцьк: Надстир'я, 2003)

З-поміж інших цінних публікацій варто назвати *Фольклорні матеріали з отчого краю* (збрали Василь Сокіл та Ганна Сокіл; Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998), *Хрестинні пісні* (збрала й упорядкувала Ганна Сокіл; 2007), а також друквані у «Віснику Львівського університету» тексти традиційного весілля Берестейщини (записав І. Денисюк, вип. 27), духовних пісень Бойківщини (записала Олена Сироїд; вип. 31), різноманітні фольклорні матеріали з нотатників Ярослава Гарасима, Володимира Галайчука, Ігоря Гунчика й інших науковців.

З монографічних видань привертає увагу студія Галини Василькевич *Юріївська народнопоетична творчість: проблема семантики і жанрової специфіки* (2007), яка розглядає генеалогію образотворення святоюріївського обрядово-пісенного циклу, функціональне його місце в жанровій системі календарно-річних дійств, естетику й філософську ідею свята й літературну рецепцію фольклорного образу Юрія, зокрема, мотиви змієборства, одруження дівчини зі змієм тощо. Відомий дослідник Михайло Чернопиский, котрий давно й плідно вивчає жанр політичної пісні, опублікував книжку *Фольклорна політична сатира 20-х років ХХ століття* (2001) і перевидав зі вступною статтею й коментарями класичну працю М. Драгоманова *Нові українські пісні про громадянські справи (1764–1880)* (Львів: Літопис, 2006). Цю ж драгоманівську традицію культурно-історичного вивчення політичних аспектів уснопоетичного слова на багатющому матеріалі блискуче продовжує щойно видана під егідою Інституту народознавства НАН України та ЛНУ імені Івана Франка унікальна монографія *Двадцять століття в українському фольклорі* (Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2010) Романа Кирчіва, присвячену живим і хвилюючим уснопоетичним документам національної пам'яті – своєрідній «усній історії» українського народу. Тут, зокрема, йдеться про увіковічення в народній пісні героїки визвольних змагань Січового стрілецтва та Української Повстанської Армії, трагедії Голодомору й Другої світової війни, про висвітлення в комічному ракурсі крізь призму політичного анекдота реалій фашистського і комуністичного окупаційних режимів та інших важливих для всієї нашої нації подій століття, що вже минуло.

Занедбану за радянських часів історіографію української фольклористики досліджує Ярослав Гарасим. У своїх розвідках *Культурно-історична школа в українській фольклористиці* (1999), *Нариси до історії української фольклористики* (Київ: Знання, 2009), *Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору* (Львів: НВФ «Українські технології», 2010) він не лише переосмислив досвід Івана Франка, Володимира Перетца, Леоніда Білецького й інших літературознавців, а й виробив власну систему типологічних критеріїв, котра дала йому змогу відстоювати власні, можливо, подекуди дискусійні, але завжди аргументовані погляди. Скажімо, початки культурно-історичної школи, які ми звикли виводити з другої половини ХІХ ст., Я. Гарасим пов'язав із діяльністю Михайла Максимовича, визначивши його передмову до «Українських пісень» (1827) маніфестом, що сформулював фундаментальні для цієї школи принципи історизму, національної самобутності, художньої специфіки фольклору і живодайного зв'язку з ним новочасної літератури. Так само доказово науковець розвіює уявлення про начебто надмірний соціологізм культурно-історичної школи, відвойовує методологічний простір для неї у компаративістичної школи, розмірковує над романтичним (Осип Бодяньський, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров) і позитивістичним (Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський) еволюційними етапами, твердить про синтез у методологічних її рамках постулатів міфологічної, історико-порівняльної, антропологічної шкіл.

Обширна за обсягом і проблематикою розвідка Василя Івашкова *Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша* (Львів, 2009) присвячена становленню Кулішевої естетики, яке відбувалося на ґрунті романтичного захоплення і пильного вивчення уснопоетичної традиції. Тут докладно висвітлено творчу історію фольклорної збірки П. Куліша «Украинские народные предания», окремі аспекти теми змалювання рідного Кулішеві Вороніжа в його ранній творчості та чимало інших важливих питань, які досі залишалися нез'ясованими в нашій науці.

Діяльності видатного етнолога, фольклориста, одного із засновників сучасної етномузикології

присвячено дві монографії доцентів кафедри фольклористики, що побачили світ майже одночасно: книжку Ганни Сокіл *Осип Роздольський. Життя і діяльність* (2000), яку опубліковано в нашому університеті, й розвідку Ірини Довгалюк *Осип Роздольський. Музично-етнографічний доробок* (Львів: ТеРус, 2000), видану під грифом Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка.

Збірник наукових праць *Родина Колесів у духовному та культурному житті України кінця XIX – XX століття* (упорядники Андрій Вовчак, Ірина Довгалюк, 2005), що вийшов як п'ятий випуск УФ ШПП, висвітлив багатющий, надзвичайно різнобічний культурний доробок знаної елітної української родини Колесів, з якої вийшли видатні філологи, митці, етномузикологи. А шостий випуск цієї ж серії *Нудьга Григорій. У колі світової культури* (упорядкування Руслана Марківа, післямова Лесі Гарасим, 2006) присвячено спадщині видатного українського фольклориста, глибоко ерудованого дослідника європейського масштабу, якого радянський режим піддавав репресіям і продовжував чинити перешкоди навіть після реабілітації. У збірнику вперше опубліковано недруковану працю Г. Нудьги «У колі світової літератури», а також скорочений виклад ґрунтовної його студії «Українська дума і пісня у світі», що було повністю видрукувана вже по смерті вченого, в 1997–1998 роках. Розвідки Г. Нудьги прикметні використанням величезного фактичного матеріалу, що дозволило майже зримо представити українську духовну культуру у рецепції інших національних культур. Безумовно, це видання, як і словник-довідник *Українська фольклористика* (укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского; Тернопіль: Підручника і посібники, 2008), стане добрим посібником для студентів і фахівців.

ПРОБЛЕМИ МЕДІЄВІСТИКИ

Принципова настанова на зіставлення, а не протиставлення дає змогу виявити не лише «епістемологічні розриви», тобто, за М. Фуко, відчуження між минувшиною й сучасністю, а й спадкоємні еволюційні лінії, інтелектуальний перегук між епохами, синтез традицій як основу літературного розвитку на кожному еволюційному етапі й тим самим усунути амнезійне відчуття провалів у тисячолітній історії нашого письменства. Методологічні засади діалогічного прозирання в образний світ минулих епох обґрунтувала Богдана Криса в монографії *Пересотворення світу: Українська поезія XVII – XVIII століть* (Львів: Свічадо, 1997). Дослідниця спростувала поширене уявлення, що змінюється лише сучасна література, а класика залишається незмінною: з часів І. Франка й М. Возняка непомірно збільшився корпус поетичних пам'яток доби першого національного відродження, трансформувалася поетичний канон (скажімо, раніше національною не визнавалася іншомовна, зокрема латиномовна, поезія українського Ренесансу), постійно вдосконалюються дослідні методики, що викликає потребу реінтерпретації. Поетичну риторичу Кирила-Транквіліона Ставровецького, гру поетичних форм у поезії Івана Величковського і філософську лірику Григорія Сковороди висвітлено у книжці Богдани Криса як етапні барокові явища, що вражають оригінальним баченням часу й простору, різноманіттям літературних форм і розвинутою естетичною свідомістю, яка шанує поезію як «перло многоцінное»:

Найпотужнішим джерелом експресії є саме слово, пробуджений дар мови, що підпорядковується ритмам світовідчуття і світорозуміння⁷.

Герменевтично-рецептивна настанова на прочитання літературного Середньовіччя (звісно, щоразу по-іншому реалізована) помітна й у *Студіях над «Словом о полку Ігоревім»* (Львів, 1999) Ірини Калинець, у перекладі *Слова о поході Ігоревім* (Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 1999), що його здійснив Павло Салевич – переконаний прихильник галицької версії походження цієї давньоукраїнської пам'ятки, й у ще одному цінному виданні цього ж дослідника – *Іларіон Київський. Слово о Законі і Благодаті* (Львів: Спадщина предків, 2010), яке містить переклад сучасною мовою і наукову інтерпретацію середньовічного тексту. Так само в монографії *Поетика Галицько-Волинського літопису* (2005) Назар Федорак, відмовившись од позитивістичної традиції розглядати літописний текст виключно з генетичного погляду – як історіографічне джерело, звернувся до вивчення поетики середньовічної пам'ятки, зокрема жанрових її рис, часопростору й образу людини, сюжетобудови, орнаментального стилю і нарративних способів викладу в зіставленні з поетикою міфу й легенди, ірландських скел та ісландських саг. Аналітичну свою парадигму дослідник побудував на категоріальній тріаді «історичний факт», «авторська історія» та «історична подія» (тобто текстуальна інтерпретація історичного факту). Ідучи слідами структуралістів і семіотиків, автор схематизував морфологію літописних оповідань, виробивши

⁷ Криса Б. *Пересотворення світу: Українська поезія XVII – XVIII століть*. – Львів, 1997. – С. 201.

наочні моделі і формули, які дали змогу виявити сутнісні прикмети літописної нарації на тлі світоглядної концепції Середньовіччя.

А в першому випуску серійного збірника наукових праць «Львівська медієвістика», який присвячено темі *Дмитро Туптало у світі українського бароко* (Львів: Артос-Апріорі, 2007), архієпископ о. Ігор (Юрій Ісиченко), Петро Білоус, Валентина Соболь та інші вчені досліджують життєвий і творчий шлях автора «Четій-Міней», його поетичні і прозові тексти як вияв єдності барокової культури.

ГОРИЗОНТИ ФРАНКОЗНАВСТВА

У порадянську епоху дослідники отримали змогу вивчати біографію і спадщину І. Франка на несфальшованій документальній основі й у адекватних історико-культурних контекстах. Львівський університет вже видав 8 книг десятитомної біографічної праці *Іван Франко* (2000–2008), яка належить перу Романа Горака та Ярослава Гнатіва. Ця грандіозна життєписна серія має скрупульозний і вичерпний характер: опрацювавши рідкісні періодичні й архівні матеріали, автори відтворюють день за днем, місяць за місяцем достовірну біографію видатної постаті на широкому літературному, політичному, культурному тлі.

Ретроспективний характер має антологія франкознавства міжвоєнного періоду *Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХ ст.* (упорядник і автор вступного слова Микола Ільницький, 2010).

Інші дослідження поглиблено обстежують окремі аспекти творчої біографії. Так, Лариса Бондар у студії *Три любовні історії Івана Франка* (Дрогобич, 2007) з'ясовує стосунки митця із жінками, які надихнули його до написання низки поетичних творів. У монографіях *Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу* (Львів: Каменяр, 1999) Михайла Гнатюка й *Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог* (Львів: Світ, 2000) Володимира Микитюка йдеться про особисті, творчі і наукові зв'язки І. Франка з тими сучасниками, які донедавна перебували під ідеологічними заборонами. Останній період біографії «українського Мойсея», сповнений драматичних подій в особистому його житті і житті всього народу, висвітлила Ярослава Мельник на основі досі невідомих матеріалів у своїх дослідженнях *З останнього десятиліття Івана Франка* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999) та «*І остатня часть дороги...*» *І. Франко: 1908–1916* (Дрогобич: Коло, 2006). До підсумкових франкознавчих видань, окрім уже згаданого «чотирикнижжя» І. Денисюка належить монографія Андрія Скоця *Поєми Івана Франка* (2002), у якій продемонстровано віртуозні зразки аналітико-синтетичної інтерпретації.

Традиції І. Денисюка та А. Скоця – дослідників, котрі свого часу започаткували вивчення поезики І. Франка на новітніх літературознавчих засадах, продовжують їхні учні. Скажімо, Тарас Пастух у монографії *Романи Івана Франка* (1998) спроектував велику прозу українського митця на теоретичну площину сучасних жанрових концепцій, а Микола Легкий у книжці *Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка* (Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 1999) проаналізував третьоособову, усноповідну, епістолярну та інші форми нарації, різновиди суб'єктів викладу, композиційні функції «кута зору» в оповіданнях письменника.

Притім сучасні франкознавці вдаються до найрізноманітніших методик. Наприклад, у дослідженні *Поетичне мислення Івана Франка* (2003) Т. Пастух осучаснив ті принципи асоціативної поезики, психологічного аналізу ролі свідомого й підсвідомого у творчому процесі, вивчення міжмистецьких зв'язків поезії, що їх свого часу виклав І. Франко у відомій своїй студії «Із секретів поетичної творчості» (1898–1899). Психологічні засади герменевтичного дослідження розвиває Богдан Тихолоз у студіях *Ерос versus Танатос (філософський код "Зів'ялого листа")* (Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 2004) та *Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії* (2005).

Валерій Корнійчук у ґрунтовній монографії *Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поезики* (2004) опрацював свій предмет в еволюційному, генологічному, образному й ритміко-інтонаційному аспектах, докладно аналізуючи структуру поетичних книжок, циклів і окремих творів, а в найновішій своїй книжці *„Мов органи в величному храмі...“ Контексти й інтертексти Івана Франка* (2007), що має компаративний характер, звернувся до вивчення аналогій, паралелей та перегуків Франкової творчості зі світовою літературою (Олександр Пушкін, Юліуш Словацький, Ян Каспрович). А монографія Володимира Працьовитого *Національна самобутність драматургії Івана Франка* (2006) розглядає питання характеру з погляду етнопсихології.

І. Франко-реаліст успадкував од романтизму, з яким він критичні баталії, ідеалістичний спосіб сприймання світу і мистецтва, про що йдеться в дослідженні Ростислава Чопика *Ессе Ното: добра звістка від Івана Франка* (Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 2002). Це (нео)романтичне світо- і текстовідчуття, очевидно, допомогло українському митцеві перебудуватися в добу Модерну й бути суголосним для

молодших сучасників. Подібно й Роман Голод у монографії *Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ – початку ХХ ст.* (Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005) доводить провідну свою тезу про синтетизм та універсалізм Франкової творчості, аналітично простежуючи поєднання в ній традицій романтизму з первними реалізмом й натуралізмом, з яскравими ознаками імпресіоністичної манери, із символічною образністю й елементами експресіонізму, і навіть ставить дискусійне питання про можливість прочитання І. Франка крізь сюрреалістичну призму на основі помічених у його творах елементів поетики сновидінь, потоку свідомості, фрагментарності, асоціативності та інтуїтивізму образотворення – ознак, які стали визначальними для відомої модерністичної течії міжвоєнного двадцятиліття і наступного етапу. За останні роки появилось друком кілька видань, присвячених збірці І. Франка «Зів'яле листя» (1896), що стала етапною для раннього українського модерну. Окрім уже згаданої розвідки Б. Тихолоза, вийшли праця Л. Сеніка *Студії ліричної драми Івана Франка «Зів'яле листя»* (2007) та антологія *Іван Франко. "Зів'яле листя": тексти, матеріали, дослідження* (7-й вип. УФ ШПП, 2007), у якій укладач П. Салевич опублікував текст Франкової збірки і хронологічно впорядковані критичні відгуки на неї, продемонструвавши небувалий «конфлікт інтерпретацій» навколо небуденного поетичного твору.

Увагу науковців привернуло перевидання ґрунтовних Франкових п'ятитомних корпусів *Апокрифи і легенди з українських рукописів* (упорядник Ярослава Мельник, 2006) і *Галицько-руські народні приповідки* (наук. редактор С. Пилипчук, 2006–2007) в супроводі своєрідних передмов до них – монографій *Іван Франко і biblia aroscripha* (Львів: Український католицький університет, 2006) Ярослави Мельник та *Галицько-руські народні приповідки: Пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка* (2008) Святослава Пилипчука, у яких ретельно вивчено теоретичні засади і практичні методи Франка-апокрифолога й фольклориста. Над вивченням багатогранної творчої спадщини патрона нашого університету працюють не лише літературознавці, а й лінгвісти, історики, філософи, економісти, політологи, представники інших гуманітарних галузей. Стилiстичним, лексикографічним, комунікативним аспектам Франкових текстів присвячено монографії *Мовний світ Івана Франка* (2006) Олександри Сербенської, *Мова прози Івана Франка* (2006) Івана Ціхоцького, колективний збірник *Стежками Франкового тексту* (2007) за науковою редакцією проф. Флорія Бацевича та інші мовознавчі праці. Широкий інтердисциплінарний характер мав нещодавній Міжнародний науковий конгрес, присвячений 150-річчю від дня народження Івана Франка (вересень–жовтень 2006), матеріали якого опубліковано в монументальному двотомнику під назвою *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* загальним обсягом близько двох з половиною тисяч сторінок (Львів, 2008–2010).

ІСТОРИОГРАФІЯ КЛАСИКИ І МОДЕРНУ

У сучасному літературознавстві співіснують різноспрямовані підходи – як дисциплінарні (вузькоспеціалізоване дослідження), так і міждисциплінарні (відцентрові тенденції широкопрофільної співпраці з іншими галузями) й а(поза)дисциплінарні (децентровані критичні манери, що виходять за строгі рамки академічного стилю й розгортаються в довільній формі з різнорідних елементів за принципом бриколажу).

Завзятим супротивником дисциплінарних обмежень зарекомендував себе Ростислав Чопик – у книжці *Переступний вік: Українське письменство на зламі ХІХ–ХХ ст.*, що вийшла під грифом Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка (Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998), він запропонував неповторний імпульсивний стиль цілісного прочитання тексту, чи, краще сказати, енергійного духового проникнення у світ митця. Поєднуючи елементи імпресіоністики і розкутого критичного мовлення, переплітаючи цитати з фрагментами безпосередніх вражень і влучних спостережень, досвідчений постмодерний есеїст творить вражаючий ефект діалогу з літературним явищем, майстерно навіюючи читачеві чар, що його випромінюють побляклі від часу й від того ще привабливіші шедеври українського Модерну – твори Івана Франка і митців «Покутської трійці», Михайла Коцюбинського і Володимира Винниченка, Лесі Українки й Ольги Кобилянської.

Характерною прикметою багатьох сучасних досліджень є екскурси за рамки поетики у сферу культуральних студій. Скажімо, поєднання поетикального, етичного та ідеологічного підходів спостерігаємо у книжці молодого дослідника Богдана Пастуха *Ранні романи Володимира Винниченка* (Львів: ПАІС, 2009). Розмаїття міждисциплінарних контекстів, влучно дібраний арсенал аналітичних інструментів притаманні монографії Андрія Печарського *Поетика творчості Осипа Турянського* (2003). До знаменитого шедевру українського експресіонізму дослідник застосував «археологічний» принцип аналізу на рівнях поетичної графіки й фоніки, ритміки й синтаксису, жанрово-композиційної форми й ідейної символіки, дошукуючись секретів сугестивної техніки, що ламає мовні норми задля виразу «невимовного» – особистісного переживання світової трагедії:

У «Книзі Болю» авторове самовираження сягнуло передусім тих меж свідомості, поза якими слова зникають і стають рівноцінними мовчанню⁸.

Таким чином, науковець трактує образи ліричного роману О. Турянського як «фігури» несвідомого, проектуючи їх крізь призму психоаналітики й етнопсихології на малярське, театральне й кінематографічне тло європейського експресіонізму.

Книжка Ориси Легкої *Життя – це любов (Еротичний роман у віршах Наталі Лівицької-Холодної)* (Львів: Простір М, 2007) приваблює майстерним розглядом любовної лірики в широкому літературному інтертексті, вдумливою спробою розмежувати поняття еротики і порнографії, сміливим переосмисленням поняття роману (тут відновлено одне з етимологічних значень цього слова, що вказує на любовні стосунки закоханих). Авторка вповні використала можливості поетикального розбору, біографічного методу й елементи психоаналізу, надаючи перевагу герменевтичному підходу:

Дослідження проблеми еротизму спонукає зануритися в середовище проблем філософського гатунку: любові, смерті, самотності⁹.

Притім О. Легка оприлюднила цінні архівні матеріали: листування письменниці з Леонілою Міщенко й авторкою монографії, а також неопубліковані поетичні твори Наталі Лівицької-Холодної.

Мультидисциплінарний характер мають публікації серії УФ ШПП: не лише літературознавці, а й лінгвісти, історики, культурологи висвітлюють такі знакові у нашій новітній історії та культурі явища, як Олександр і Філарет Колесси, Гавриїл Костельник, Юрій Липа, Григорій Нудьга. У кожному випуску цього серійного видання читач знайде рідкісні речі. Скажімо, восьмий випуск *Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини* (Львів–Ужгород: Гражда, 2007) публікує праці українських, сербських, словацьких, угорських дослідників, вимальовуючи образ обдарованої людини, котра зробила неоціненний внесок в культуру бачванських русинів та української нації загалом, а в умовах більшовицького нищення намагалася рятувати рідну Церкву способами і засобами, яких не сприйняли одновірці і співвітчизники, розцінивши цей його крок як непрощений історичний гріх. У чому упорядники й автори збірника вбачають унікальність інтелектуала з Руського Керестура? Збірник відкриває вступна стаття, у якій сербський учений Юліян Тамаш, вдавшись до ремінісценції з поезії самого митця, образно назвав його осліпленням солов'єм, що настирливо шукав утрачені орієнтири в лабіринтах ХХ віку. Під знаком цієї промовистої метафори читач сприймає наступні студії Любомира Сеника, Ярослава Гарасима, Галини Крук, Назара Федорака, Меланії Боянович, Наталії Ребрик, Мар'яни Комариці, які висвітлюють еволюцію образної системи поетичних і прозових, філософських і літературно-критичних творів, писаних українською, руською і хорватською мовами. У лінгвістичній рубриці збірника йдеться про реформаторську діяльність видатного фундатора літературної мови бачвансько-сримських русинів – українців, що в середині ХVІІІ ст. примандрували із Закарпаття в Панонію, де зберегли і розвинули свою віру, звичаї та національну свідомість. Окремі розділи присвячено історіографічним і філософським поглядам Г. Костельника, його концептуальним уявленням про місце української церкви між Римом, Константинополем і Москвою (праці Олега Гірника, Ярослава Дашкевича, Наталії Мадей, Михайла Мушинки, Олега Петрука та ін.). У збірнику передруковано або ж уперше опубліковано інтерв'ю, відгуки, спогади про Г. Костельника, досі невідомі його праці (як-от розвідку з царини християнської філософії «Світ як вічна школа»), які дають змогу не звинувачувати чи виправдовувати, а насамперед зрозуміти відчайдушний вчинок небуденного мислителя-патріота, котрий пожертвував родинним і особистим життям (як впливає з матеріалів збірника, загибель молодшого сина і його самого були політичними вбивствами Москви), взявши на себе історичну вину за сумнозвісний неканонічний собор у Львові 1946 р., проведений під тиском і контролем НКВД, на якому було проголошено ліквідацію Української греко-католицької церкви і приєднання її до Російського патріархату.

ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНСЬКОГО ОПОРУ З ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ПОГЛЯДУ

Львівські вчені стали піонерами в осмисленні українського антирежимного письменства у контексті літератури Опору європейських країн. Їхні праці дають читачеві ширше уявлення про

⁸ Печарський А. Поетика творчості Осипа Турянського. – Львів, 2003. – С. 34.

⁹ Легка О. Життя – це любов (Еротичний роман у віршах Наталі Лівицької-Холодної). – Львів, 2007. – С. 17.

той пласт вільнолюбної антибільшовицької та антифашистської літератури, який творився в бункерах і в'язницях поетами-професіоналами (Олена Теліга, Олег Ольжич, Юрій Липа) і в значно грандіозніших масштабах поетами-аматорами – недавніми студентами чи школярами, які заради свободи пішли на смерть зі зброєю в руках і словом на вустах.

Де початки цього яскравого явища, які його джерела? Як любов до "милої Франції" струменіє від середньовічної "Пісні про Роланда" і до поезії французького опору (Ануй, Елюар, Арагон), так і визвольні ідеї наснажують українську літературу від "Слова о полку Ігоревім", козацьких та гайдамацьких пісень і до стрілецької, "вісниківської", повстанської, шістдесятницької поезії. Праці першопроходця цієї важливої теми – Тараса Салиги – простежують стрілецькі витоки упівської поезії, у статтях Миколи Крупача на основі архівних матеріалів відтворено становлення її вісниківської течії, а в монографії Любомира Сеника *Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності* (Львів: Академічний Експрес, 2002) висвітлено літературу інтелектуального резистансу в підрадянській Україні. На матеріалі романістики Миколи Хвильового, Валер'яна Підмогильного, Юрія Яновського й багатьох їхніх сучасників дослідник поставив екзистенційні питання літературної творчості в умовах цензури й самоцензури у тоталітарному суспільстві, етичні проблеми творчого опору й ідеологічного колабораціонізму, простежив еволюцію жанру, його диференціацію на численні жанрові різновиди і стильові модифікації крізь призму естетичних смаків митців, їхніх симпатій до тих чи тих літературних традицій, течій та ідеологем.

Літературознавчі студії, критичні есе й інтерв'ю, зібрані у книжках *Імператив* (Львів: Світ, 1997), *Вогнем пречистим* (Львів: Світ, 2004), *Воздвиження храму* (Львів: Світ, 2008), *Екслібриси Евтерпи* (Львів: НВФ «Українські технології», 2010) Тараса Салиги, присвячено малознаним аспектам українського письменства, які в тоталітарну епоху були винесені за межі упривілейованої офіційної літератури. Саме їх дослідник переніс у центр уваги, згідно з тією логікою історичної справедливості, яку сповідує сучасна постколоніальна естетична свідомість. У першій з названих книжок йдеться про неперервну тисячолітню традицію української духовно-релігійної поезії, стильові течії часів «Молодої Музи» і міжвоєнного двадцятиліття, феномен стрілецької та упівської поезії, літературні явища діаспори, творчість шістдесятників й учасників дисидентського Опору, в епіцентрі другої книжки – огненна поезія Євгена Маланюка, а третя книжка зібрала цю тематику в єдину концептуальну цілість – від шевченкознавчих і франкознавчих праць й до відгуків на творчість сучасників, висвітлюючи літературу українського Опору як справжню Атлантиду, яка вже виринула на поверхню, але ще не розпізнана нами в усьому її велетенському огромі. У збірнику *Воздвиження храму* (Львів: Світ, 2009) нескорену повстанську музу часів Другої світової війни й перших повоєнних десятиліть осмислено як масову і політично заангажовану в найкращому значенні того слова. Залишається вона такою й по сьогоднішній день, бо передається з покоління до покоління у хвилюючих піснях:

Їхні автори гинули у боях, підривалися гранатами в «криївках», щоб не потрапити до рук ворога живими. Їх розстрілювали і німці, і «брати-визволителі» на очах матерів і коханих, їм вигадували найстрашніші тортури районні, обласні і столичні «оперуповноважені», на них зводили найбрутальніші наклепи, та віршів – мови їх гніву, любові, надії здолати ніхто не зміг. Вони приходять до нас крізь час ¹⁰.

Різномірні естетичні і культурологічні підходи, які пов'язують літературу колонізованого народу з його визвольною боротьбою, застосовано у збірнику *Юрій Липа: голос доби і приклад чину* (2001), що вийшов як 3-й випуск серії УФ ШПП і творить колективний портрет відомого учасника українського резистансу, автора «Бою за українську літературу», а в четвертому випуску тієї ж серії – *Муза і меч: національний рух у фольклорних та літературних джерелах* (2005) опубліковано матеріали наукової конференції, приуроченої до 60-річчя створення Української Повстанської Армії. За визнанням редколегії, це колективне видання –

чи не найперша спроба в постколоніальній країні стереометричного прочитання явища, що в епоху національного катастрофізму намагалося зберегти основи української ідентичності ¹¹.

Від себе додамо, що методологічні стратегії цього збірника можна розглядати як вдалу українську модифікацію культуральних студій. Однією з найпомітніших публікацій, присвячених поетичному літопису визвольної боротьби

¹⁰ Салига Т. *Воздвиження храму*. – Львів, 2008. – С. 166.

¹¹ *Муза і меч: національний рух у фольклорних та літературних джерелах*. – Львів, 2005. – С. 5.

українських партизан, є монографія Ірини Яремчук *Під знаком вогню: Генетичний контекст та естетична природа поезії УПА* (2006), у якій на матеріалі творчості Марка Боєслава (Михайла Дяченка), Мирослава Кушніра (псевдо «Лунь»), Марти Гай і десятків інших, часто безіменних, співців національної свободи досліджено культурно-політичні умови формування феномена повстанської поезії, екзистенційні проблеми життєвого вибору митця у межовій ситуації, інтертекстуальні взаємодії повстанських текстів із традиціями українського фольклору і світової літератури, наприклад мотив змієборства як символічний концепт антиколоніальної боротьби. Наукова вага цієї монографії полягає в тому, що простежує вона взаємодію поезії Опору і з «високим» модернізмом, і з позалітературними сферами (політикою, мораллю, релігією), що зближувало її з т. зв. «народним», чи «масовим» мистецтвом. Донедавна тими явищами академічна критика нехтувала, хоч тамували вони «голод духа» (І. Франко) в найтяжчі і найгероїчніші часи національного буття.

Й нарешті – праці, присвячені останньому, шістдесятницькому, етапу літератури Опору. Серед них – дев'ятий випуск УФ ШПП «Меч і мисль»: *Творчість Романа Іваничука у національних вимірах української культури* (Львів-Ужгород: Гражда, 2009), книжка *Всесвіт, гори і він. Петро Скунець* (Ужгород: Гражда, 2007) Т. Салиги – це триптих статей, що друкувалися в пресі в різний час. Їх критик об'єднав у книжку пам'яті про вдумливого і принципового поета-максималіста, життєва і творча біографії якого складені з контрастних кольорів. А М. Ільницький у книжці *Ключем метафори відімкнені вуста... Поезія Ігоря Калинця* (Париж-Львів-Цвікау: Зерна, 2001) обстежує індивідуальний стиль ще одного непокірного митця, відшукуючи постійні й водночас еволюційно змінні «символічні образи, на яких тримається концепційний стрижень поетових ідей»¹², досліджуючи рух образотворчості від етноромантичної поетизації прадавньої обрядовості через екзистенційні мотиви до барокового коду, який поєднав язичницькі і християнські символи, фольклорні й античні мотиви. Відтак своєрідність Калинцевої метафори науковець убачає у схрещенні різнорідних асоціацій, що спричиняється до хвилюючої багатозначності поетичного образу.

ЛІТЕРАТУРНА ТЕОРІЯ І КОМПАРАТИВІСТИКА

Для розвитку сучасної української літературної думки, яку за комуністичних часів було ізольовано берлінським муром од світу і власної традиції, велике значення має актуалізація як національного, так і світового теоретичного досвіду. Прорив інформаційної блокади засвідчують, окрім уже згаданих двотомної хрестоматії «Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років», перевидані завдяки старанням львівських науковців збірник культурологічних трактатів Івана Нечуя-Левицького *Українство на літературних позвах з Московщиною* (упорядник М. Чернопиский, Львів: Каменяр, 1999; 2-е вид.: ЛНУ ім. І. Франка, 2005) і праця Леоніда Білецького *Основи української літературно-наукової критики* (упорядник М. Ільницький, Київ: Либідь, 1998), присвячена літературознавчим методологіям, а також перша й досі неперевершена в Україні антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття *Слово, Знак, Дискурс* (упорядник М. Зубрицька, Львів: Літопис, 1996; 2-е, доповнене, вид.: Літопис, 2002), яку високо оцінили студенти й викладачі, наукова громадськість і широке коло читачів. Слідами Марії Зубрицької йдуть її учні і послідовники: Мар'яна Гірняк переклала книжку італійського семіотика світової слави Умберто Еко *Роль читача* (Львів: Літопис, 2004), а Олена Галета – працю польського теоретика Ришарда Нича *Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство* (Львів: Літопис, 2007).

Паралельно з публікацією вітчизняної і світової літературознавчої класики відбувається концептуальне осмислення надбань літературної теорії в Україні й у світі. Так, монографія «Літературознавчі концепції в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ сторіч» (2002) та посібник *Іван Франко і проблеми теорії літератури* (Київ: ВЦ «Академія», 2011) М. Гнатюка продовжують вивчення української класичної літературознавчої методології, що було розпочате Л. Білецьким і брутално перерване в радянські часи. Дослідник торкається періодизації розвитку українського літературознавства, внеску І. Франка у психологічну й філологічну школи і порівняльне літературознавство, теоретичних дискусій між соціологізмом і естетизмом на початку ХХ ст.

Книжка М. Ільницького *Критики і критерії: Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст.* (Львів: ВНТЛ, 1998) вводить читача в атмосферу естетичної думки міжвоєнного двадцятиліття, знайомить з мистецькими платформами провідних угруповань і журналів, ясує літературні вподобання видатних індивідуальностей, еволюцію їхніх методологічних підходів і теоретичних концепцій, перебіг палких дискусій, зудар інтерпретацій. З різноголосого

¹² Ільницький М. Ключем метафори відімкнені вуста... Поезія Ігоря Калинця. – Париж-Львів-Цвікау, 2001. – С. 68.

критичного гурту М. Ільницький обрав п'ять характерних постатей, котрі репрезентують широкий спектр концепційних і методологічних засад, а саме: історика українського літературознавства, послідовного потебнянця Леоніда Білецького, прибічника естетизму Михайла Рудницького, палкого натхненника заангажованої націоналістичної критики Дмитра Донцова, автора концепції «ідейно-етичного естетизму» Микола Гнатишака і наймолодшого з-поміж п'яток – Євгена-Юлія Пеленського, котрий, вибудовуючи цікаві, не раз екзотичні гіпотези, свідомо прокладав шляхи до літературознавчого синтезу.

Добрим провідником лабіринтами сучасної теорії є монографія Марії Зубрицької *Homo legens: читання як соціокультурний феномен* (Львів: Літопис, 2004). Актуальність цього дослідження окреслюється з огляду на загальнотеоретичну вагу й дискусійність порушеної тематики: з часів Арістотеля й по сьогодні спостерігається парадоксальна ситуація, коли найменш вивченим залишається той чинник літературної комунікації, без якого неможливий будь-який текст чи література взагалі, а саме – ми, читачі, споживачі літературної продукції. І якщо в західній теорії ХХ ст. цей чинник став предметом широкого обговорення, то в українському літературознавстві з часів Олександра Потебні він залишається Великом Незнайомцем (якщо не брати до уваги праць Бориса Грінченка, Олександра Білецького, Григорія Сивоконя, які цікавилися переважно історично сформованими типами реципієнта).

Дослідниця обрала шлях послідовного розбору заплутаної проблематики, ясуючи взаємини читача з усіма інстанціями комунікативної ситуації: твором (текстом), його автором (чи суб'єктом викладу), дійсністю (референцією), сприймачем (імпліцитним читачем), мовою літератури і культури (або ж кодами, крізь призму яких відчитується сенс). Це дало змогу обмірковувати питання в найрізноманітніших аспектах, зіставити відмінні літературні концепції, начеркнувши перспективу знаходження для них спільного знаменника. Численні проблеми рецептивної естетики розглянуто тут не лише в синхронному, а й у діахронному перекрої, коли йдеться про зміну парадигм письма й читання на межі ХІХ–ХХ й у другій половині ХХ–початку ХХІ ст. Притім уперше в цей контекст залучено багатий український матеріал: теоретичні ідеї (насамперед О. Потебні), а також тексти поетичні (Т. Шевченка, Лесі Українки) й есеїстичні (Ю. Липи). Викладаючи різноголосся сучасних теоретичних систем, авторка помітно дистанціюється від лінгвістично й об'єктивістськи зорієнтованих концепцій і не приховує симпатій до тих інтелектуальних течій, котрі зосереджували увагу на постаті читача, як-от феноменологія (Роман Інґарден), рецептивна естетика (Вольфганґ Ізер), онтологічна герменевтика (Поль Рікер).

Ще один важливий і, на відміну від читача, здавалося б, добре вивчений чинник літературної комунікації – автор як реальна особа і нарративна інстанція – виявляється не менш дискусійним для сучасних літературних теорій, вельми складним і цікавим, як впливає з монографії *Таємниця роздвоєного обличчя: Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича* (Львів: Літопис, 2008) Мар'яни Гірняк. Дослідниця звернулася до категорії авторської свідомості зацікавлена загадковою долею письменника з «роздвоєним обличчям» і наявністю численних масок і двійників у дискурсі інтелектуальної його прози – іронічному й водночас сповненому внутрішнього драматизму (непізнаваність дійсності й відчуженість людини, її безпомічність у цьому світі). Чимало уваги приділено багатовекторній проблемі стосунків між авторською інтенцією, текстом і читацькою інтерпретацією. На одному полюсі тих взаємин розташована позатекстуальна біографічна модель, яка абсолютизує авторську присутність у тексті, розглядаючи його як образ біографічної індивідуальності й тим самим обмежуючи свободу інтерпретації інтенцією митця. На протилежному полюсі – текстуальна модель, яка відомою концепцією «смерті автора» заперечує проти ототожнення реальної особи автора і текстуального автора, утверджуючи вільну читацьку гру з текстом. Між тими обома полюсами Мар'яна Гірняк розташувала власну – метатекстуальну – дослідницьку модель, яка

передбачає глибинну єдність текстуального і позатекстуального підходів, щоб продемонструвати, що, як і чому з'являється в художніх творах письменника¹³.

Нововведене поняття «диверсифікація авторської свідомості» окреслило суперечливість і парадоксальність авторського «я», що залишає відбиток на різних рівнях організації художнього текст: суб'єктному («розмиті» позиції персонажа й автора, нарративна стратегія стирання граней між висловлюваннями різних суб'єктів), несуб'єктному (багатозначна сюжетно-композиційна й жанрово-стильова структура) й образному (маски і гра як втілення кризи ідентичності персонажа й автора; дзеркало як сигнал появи іншого; сон як ознака віртуально-

¹³ Гірняк М. *Таємниця роздвоєного обличчя: Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича*. – Львів, 2008. – С. 275.

ілюзорного світосприйняття; екзистенційні образи як світоглядні доміанти; слово і мовчання як онтологічна проблема автора тощо).

Оригінальним внеском у сучасну теоретичну думку є монографія Романа Крохмального *Метаморфоза і текст (семантична, структуротворча та світоглядна роль переміни художнього образу)* (2005). Враховуючи досвід Ролана Барта й інших класиків структуралізму, дослідник сконструював власні «словник», «граматику» й «синтаксис» метаморфози – історії чудесної переміни, на якій засновано чимало міфологічних текстів і творів античності, романтизму, постмодерну. Він, скажімо, виявив п'ятдесят різновидів семантичного коду метаморфози, тобто способів чарівної переміни характеристик зображуваного предмета. Наприклад, антонімічний код описує переміну об'єкта від одного стану до протилежного (як-от убогий – багатий); візуальний код стосується набуття чи втрати здатності проникати зором у сфери, недосяжні для звичайного людського досвіду; трансферний код – це зміна місця перебування чарівним способом тощо. Типологічний аналіз фабульної будови дав змогу вибудувати модуль метаморфози – ідеальну модель її фабульної структури, елементами якої є вхідний образ (той, що зазнає чарівної переміни); кризова ситуація (зіткнення протиріч); критична ситуація (умови здійснення переміни); інвертор (засіб здійснення переміни, як-от спів, яким Орфей усмиряв звірів і каміння); акт переміни; вихідний образ (той, що виник унаслідок акту переміни). Крім того, науковець вивчає також архетип міжсвіття (закодоване в метаморфозі художнє відображення переходу межі між світами), а також кумулятивність метафорози (тобто принцип нанизування її модулів на сюжетному стрижні). Хоча складно розгалужений термінологічний апарат дещо утруднює сприймання книжки, однак запропоновані в ній нові терміни і поняття допоможуть, без сумніву, удосконалити семантичний аналіз інших типів розповіді й по-новому прочитати відомі тексти.

До праць компаративістичного ґатунку належать дослідження славістів і сходознавців філологічного факультету, присвячені питанням історії національних літератур, міжкультурних взаємин України зі Слов'янщиною та Орієнтом. Крім уже згаданої книжки В. Моторного, назвімо монографію Ірини Горбань *Фольклор і фольклористика болгар в Україні* (Львів: Афіша, 2004) і видану в Болгарії книжку Наталі Григораш *Українська літературознавча болгаристика от ХІХ и средата на ХХ век: личности и школи* (Велико Търново: Университетското издателство „Св.св. Кирил и Методий», 2007), у яких висвітлено історію рецепції болгарської усної словесності й письменства на ґрунті української культури й науки. Дві монографії Алли Татаренко – *Место сусрета: огледи о српској прози* (Београд: Српски ПЕН центар, 2008) та *U začaranom trouglu: Crnjanski – Kiš – Pečić (eseji i studije)* (Zaječar: Matična biblioteka «Svetozar Marković», 2008), що присвячені сербській літературі і вийшли у Сербії сербською мовою, викликали значний резонанс у сербських наукових колах, про свідчать рецензії в тамтешній пресі, а цьогоріч вийшла підсумкова монографія А. Татаренко *Поетика форми в прозі постмодернізму: досвід сербської літератури* (Львів: ПАІС, 2010).

У полі зору дослідників також перебувають проблеми української рецепції мусульманських культур (Ярема Полотнюк, Роман Гамада, Лідія Луцан, Марта Стельмах); переклад, імагологія, критична рецепція та інші форми міжлітературних взаємин (Тарас Лучук, Світлана Григорул, Ольга Вознюк Олесь Сачок, Оксана Лазор); історична специфіка таких літературних явищ, як слов'янський романтизм (Лариса Бондар, Роман Крохмальний, Людмила Петрухіна), концепція ідейно-етичного естетизму Миколи Гнатишака (Юлія Тепла), феномен жіночого письма (Христина Стельмах), сербський неореалізм (Марія Васишин), постмодерністські тенденції слов'янських літератур (Соломія Вівчар, Ірина Моцна), творчість Київської школи поетів (Тарас Пастух, Лілія Демидюк); деякі провідні засади організації художнього світу в літературі ХХ ст., як-от неоміфологізм (Ірина Фрис), внутрішній монолог (Зоряна Лещинин), принципи абсурду (Віктор Мартинюк) і невимовного (Остап Сливинський); питання генології, зокрема поетика роману (Алла Татаренко, Богдан Пастух, Ярина Янів) і новели (Степан Микуш), а також культурні функції антології, біографії, мемуарів та інших утворень літературного прикордоння (Людмила Полякова, Олена Галета, Надія Ігнатів, Ірина Старовойт) тощо.

Польською тематикою традиційно цікавляться львівські літературознавці, котрі працюють у найрізноманітніших царинах – медієвісти, франкознавці, дослідники нового і новітнього письменства. Цілеспрямовано у цьому напрямі працюють наші полоністи: Алла Кравчук вивчає спадщину представників польської культури в довоєнному Львові, Юлія Дільна – фразеологію сучасної польської прози, Ірина Фрис – неоміфологізм Тадеуша Новака, Олесь Сачок – рецепцію польської літератури на сторінках українського місячника «Всесвіт», Остап Сливинський – польську літературу в українських перекладах. Магістральний дослідницький напрям – вивчення основних етапів історії польської культури в її взаєминах з українською культурою, висвітлення українських контекстів творчості Адама Міцкевича, Леопольда Стаффа, Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської та інших видатних митців.

З ДУМКОЮ ПРО ЛІТЕРАТУРНУ ПРОСВІТУ

Наші науковці залюбки беруть участь у творенні літературознавчих видань ужиткових жанрів, адресованих широкому колу читачів, таких як антологія, переклад, підручник, словник, довідник, енциклопедія тощо. Так, велика за обсягом і святково оформлена антологія української релігійної поезії *Слово Благовісту* (упорядник Т. Салига, Львів: Світ, 1999), присвячена третьому тисячоліттю з дня народження Сина Божого, уперше познайомила сучасну Україну з її багатою традицією духовної поезії. До антології *Сорок українських поетес* (упорядник Леоніла Міщенко, 2002) увійшли зразки жіночої лірики від давнини (починаючи з колискових пісень і поезій Марусі Чурай) до діаспорних поетес ХХ ст. М. Ільницький упорядкував антологію західноукраїнської поезії 20-30-х років *Над рікою часу* (Харків: Фоліо, 1999), а також *Твори: У 4 т.* Ю. Опільського (Львів: Каменяр, 1994–2000), *Колір і ритми: Поезії, переклади С. Гординського* (Київ: Час, 1997), *Знак Лева – Знак Lwa* Б.-І. Антонича (Львів: Каменяр, 1998), антологію *Поети Празької школи. Срібні сурми* (Київ: Смолоскип, 2009). До 100-ліття Богдана Ігоря Антонича наші науковці уперше в Україні видали повне, академічно опрацьоване *Повне зібрання творів* (передмова Миколи Ільницького, упорядкування і коментарі Данила Ільницького. – Львів: Літопис, 2009) видатного поета. З-поміж інших видань, які зацікавлять читача-філолога, згадаймо «*Повість про український народ*» П. Куліша (упорядник В. Івашків, Львів: Літопис, 2006), «*Неопубліковані гуцульські п'єси*» Г. Хоткевича (упорядники Микола Дзурак, Руслан Марків, Андрій Вовчак, Луцьк: ВМА «Терен», 2005), «*Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського*» (упорядник Наталя Ощипок, Львів: МП «Ліана». – 2004) та ін.

Львівські вчені є співавторами багатьох підручників для середньої і вищої школи. Відомий письменник і професор нашого університету Роман Іванчук опублікував авторський цикл лекцій культурологічного спрямування *Література і держава* (2003), а М. Ільницький і В. Будний – перший в Україні й сусідніх країнах підручник *Порівняльне літературознавство* (2007; друге вид. – Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008), який отримав відгуки у вітчизняних («Слово і час», «Критика», «Літ-акцент») і закордонних («Rogównania», Познань) виданнях. З царини шкільного літературознавства відзначимо підручник Лесі Біленької-Свистович *Literatura polska i światowa dla 5 klasy* (Львів: «Світ», 2005) й участь у видавничому проекті *УСЕ для школи* (Київ: Усеуито, 2001) Олени Галети, Ірини Роздольської (Яремчук), Ірини Старовойт, Н. Федорака, Р. Чопика, котрі упорядкували випуски дидактичних матеріалів, присвячені В. Підмогильному, І. Багрянному, Б.-І. Антоничу, В. Шевчукові, В. Стефанику, М. Коцюбинському.

Що може бути природнішим для компаративіста як не переклад, який сприяє популяризації української культури у світі і, навпаки, творів чужоземних літератур в Україні. Отож М. Ільницький видав українську інтерпретацію *Бгагавадгіти* (Париж–Львів–Цвікау: Зерна, 1999), Я. Полотнюк – *Книгу папуги* Мохаммеда Ходавенда Кадері (2004; Тернопіль: Богдан, 2009), Роман Гамада – двотомник *Перські оповідки* (Львів: ЛА «Піраміда», 2007–2008), *Анекдоти про муллу Насреддіна* (Тернопіль: НК "Богдан", 2008), *Антологія перського гумору* (Тернопіль: Богдан, 2010), Ореста Забуранна – повість *Цугумі* сучасної японської письменниці Банани Йошімото (журнал «Всесвіт», 2004, № 11–12). Відома перекладачка і дослідниця південнослов'янських літератур Алла Татаренко упорядкувала *Антологію сербської постмодерної фантастики* (Львів: Піраміда, 2004), *Новітню сербську п'єсу* (Київ: ДЦТМ ім. Леся Курбаса, 2006), *Хорватську мозаїку* (Харків: Фоліо, 2006) та численні інші видання, навколо яких згуртувалася група молодих славістів (Марія Василишин, Соломія Вівчар, Зоряна Гук, Мар'яна Климець та ін.). Публікують наші викладачі свої переклади і з польської (Людмила Петрухіна, Остап Сливинський, Олена Галета), німецької (Дарія Сироїд, Андрій Вовчак), англійської (Марія Зубрицька, Мар'яна Гірняк), грецької й новогрецької (Тарас Лучук) та інших мов. За кордоном вийшли роман Ю. Андруховича *Перверзија* (Београд: Clio, 2002) в перекладі сербською Алли Татаренко, хорватськомовна *Antologija suvremene ukrajinske književnosti* (упорядники – Людмила Васильєва, Галина Крук, Дамір Пещорда. – Osijek: Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2008) та інші переклади з сучасного українського письменства.

ВИСОКІ ПОРОГИ ЮВІЛЕЮ

Якими є перспективи? Їх, звичайно, визначають насамперед численні наукові проекти наукових колективів факультету, як-от тритомне видання праць Гавриїла Костельника, підручники з фольклористики й літературної компаративістики тощо. Особливо відповідальною вважаємо участь у довготривалих дослідницьких проектах НАН України, які мають національне значення: «Історія української літератури» у 12 томах; «Шевченківська енциклопедія»; «Франківська енциклопедія»; повне видання творів П. Куліша й І. Франка. Підсумовуючи, відзначимо вагомий методологічний потенціал широко практикованого

університетськими філологами поєднання елементів методологічного досвіду різних шкіл і традицій: від лінгвопоетикальної теорії О. Потебні, естетико-психологічної критики І. Франка, прийомів пильного читання вітчизняних неокласиків, російських формалістів, англо-американських неокритиків і до постструктуралізму та культурологічних підходів. Зокрема, помітну тенденцію до синтезування методологічних концепцій виявила новотворена у працях І. Денисюка, Т. Салиги, Я. Гарасима та інших наших дослідників етноестетика фольклорного і літературного слова. Маніфестуючи долання позірної опозиційності категорій «універсального» й «національного», що зумовлена схильністю логоцентричного мислення до схематизації, ця філологічно-культурологічна течія намагається враховувати не лише синхронні, типологічні, а й діахронні, генетичні принципи, з'ясовуючи під час вивчення процесів історичної взаємодії, трансформації і розвитку національних традицій і змінні, і стійкі, повторювані чинники збереження й збагачення культурного етногенотипу.

Концептуальний плюралізм, глибина інтерпретацій, різнобарв'я оцінок – визначальні риси, які надають сучасній гуманітаристиці привабливості, роблять її цікавою, впливовою, ефективною. Творений представниками різних вікових груп, естетичних уподобань, методологічних орієнтацій, літературознавчий собор архікафедри української словесності докладається працею свого інтелекту до розбудови національної науки в цьому напрямі.